

16. Психологія терміни, поняття, визначення : словник – довідник / за заг. ред. Г.В. Ложкіна. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – 188 с.
17. *Рукетт М.-Л.* Познание масс. Очерки политической психологии [пер. с фр. Н. Вышинский]. – М.: Конон+; РООИ «Реабилитация», 2010. – 272 с.
18. *Сартр Ж. П.* Буття і ніщо : Нарис феноменологічної онтології / Ж. П. Сартр; [пер. з фр. В. Лях, П. Таращук]. – К.: Основи, 2001. – 854 с.
19. Социальная психология : сборник Г. Лебон «Психология толп». Г. Тард «Мнение и толпа». – М.: Институт психологии РАН, Изд. «КСП+», 1998. – 416 с.
20. *Тарасенко А. А.* Общественное мнение и поведение личности. – М.: Наука и техника, 1975. – 192 с.
21. *Уледов А. К.* Общественное мнение советского общества : монографія. – М.: Изд-во соц.-эконом. лит.-ры, 1963. – 391 с.
22. *Хайдеггер М.* Бытие и время [пер. с нем. В.В Библиха], – М.: Академ Проект, 2011. – 460 с.

Стариковська Е. Сущность общественного мнения.

В статье представлено социально-философское исследование сущностных признаков феномена общественного мнения и содержательных характеристик понятия, которое его обозначает; определен путь философского осмысления сущности общественного мнения.

Ключевые слова: бытие, сознание, деятельность, оценочные суждения, общественное мнение.

Starykovska O. The essence of public opinion.

The article presents the socio-philosophical research of the essential features of the phenomenon of public opinion and content characteristics of the concept that it defines. Also, article shows the ways of philosophical understanding of the nature of public opinion.

Keywords: being, consciousness, activity, value judgments, public opinion.

Пивоварська К.

ПОСТМОДЕРНІЗМ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ВЕБ 2.0.

У статті розглянуто співвідношення постмодернізму і толерантності, проблему створення цілісної постмодерністської парадигми, а також можливість її існування. Зроблено спробу довести, що постмодернізм і

толерантність – це теоретичний і практичний аспект одного явища; як приклад останнього обрані віртуальні соціальні мережі. Зазначено, що цей феномен всебічно відповідає тим поглядам, які складають ядро постмодерну як філософії сучасного суспільства, а також є найбільш толерантним відносно інших сегментів Інтернету.

Ключові слова: постмодернізм, толерантність, віртуальна соціальна мережа, Веб 2.0, Інтернет.

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена кількома факторами. Постмодерн є одним із провідних напрямків сучасної філософії. Багато в чому це забезпечено тим, що основні його принципи майже точно відповідають нинішньому стану суспільства і тим, що відбувається в ньому процесів. Справді, філософія покликана давати відповіді на фундаментальні питання людського буття і ставлення до світу, тому так важлива кореляція з дійсністю (або ж зі свідомістю людини).

З одного боку, значна частина населення, яка жила в Радянському Союзі, імпліцитно прихильна до принципів модерну, Другої хвилі, які, на її думку, повинні бути відновлені. Це стосується всіх сфер: економічної, соціальної, освітньої, сімейної, політичної і так далі. У той же час все збільшується кількість громадян, чие світогляд базується на інших цінностях – постмодерністського спрямування. Навіть не усвідомлюючи цього, ми змушені сприймати ту чи іншу позицію, яка має філософське обґрунтування.

По-друге, зіткнення різних культур внаслідок процесів міграцій, глобалізації та інтеграції ставить на порядок денний питання про толерантність, яка стає умовою нормального співіснування окремих особистостей і цілих груп. При цьому неминучі зіткнення і непорозуміння апологетів і противників мирного співжиття, але для нас очевидно, що терпимість до інакшості є необхідною умовою збереження нормального функціонування суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Толерантність досліджували багато вчених, серед яких Є. Бистрицький, Й. Подгорецький, М. Хомяков, М. Уолцер, П. Гречко. Веб 2.0 та мережеві феномени розглянуті у працях таких дослідників, як М. Фрезер, О. Ємелін, М. Тхостов, М. Кастельс, П. Андерсен. Постмодерністський аспект базований на працях Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, В. Канке, З. Баумана.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча окремо ці феномени розглядалися неодноразово, між ними не

було встановлено тристороннього взаємозв'язку, що видається важливим для їх глибшого розуміння.

Мета статті – показати зв'язок між засадничими принципами постмодерну, толерантністю та особливістю функціонування Веб 2.0 (віртуальних соціальних мереж), адже, на нашу думку, вони мають принциповий глибинний зв'язок.

Вклад основного матеріалу дослідження. У тому «новому світовому безладді», за влучним вираження З. Баумана [1, 43], який є наслідком руйнування колишніх інституцій, надмірна агресивність і несприйняття може виявитися згубним. Однак необхідність більшої стриманості усвідомлюється не всіма. Так, П. Гречко писав, що «в сучасному світі знайдеться чимало людей, для яких толерантність є ознакою слабкості та нерішучості, відсутності характеру і сили волі» [2, 173-174].

Для пострадянського суспільства характерні обидві тенденції: з одного боку, пам'ять про інтернаціональну радянську державу з її «новою історичною спільністю», а з іншого – відцентрові націоналістичні сили в колишніх союзних республіках. Це робить проблему толерантності ще більш актуальною, оскільки вона набуває характеру практичного вирішення наявних конфліктів.

Ми ж об'єднали поняття постмодернізму і толерантності задля того, аби показати принципову толерантність постмодернізму, яка коріниться в його основоположних принципах. У цьому випадку толерантність означає терпимість до всіх інших філософських поглядів і концепцій, їх співіснування. При цьому постмодерн, на нашу думку, не може через це створити цілісну теоретичну парадигму, яка б протиставляла себе всім іншим; але при цьому він цілком може бути втілений на практиці, прикладом чого є віртуальні соціальні мережі.

Необхідно коротко охарактеризувати найбільш загальні принципи постмодерну. Теоретичні основи закладені корифеями цього напрямку: Ж. Бодрійяр, Ж. Дерріда, М. Фуко, Ж. Ліотар і іншими. Ґрунтовно і водночас лаконічно, на нашу думку, домінанти філософського постмодернізму сформулював російський філософ В. А. Канке через протиставлення їх модернізму: агоністика мовних ігор, дисконсенсус (а не консенсус), дискретність (а не безперервність і прогрес), множинність (а не єдність), нестабільність (а не стабільність), локальність (а не просторова загальність), фрагментарність (а не цілісність), випадковість (а не системність), гра (а не мета), анархія (а не ієрархія), розсіювання (а не центрування), апофатика (а не позитивність), рух на поверхні слів і речей (а заглиблення у них), слід (а не позначуване і позначальне), симулякр (а не образ), поверховість

(а не глибина), лабіринт (а не лінійність), невизначеність (а не визначеність), іманентна (а не трансцендентне), естетика парадоксально-піднесеного (а не прекрасного і уявного), спокуса (а не виробництво) [3, 121].

Тут не випадково характеристики постмодерну подано в порівнянні з модерном. Мотив протистояння, постійного порівняння – характерна його риса, особливо підкреслена тим, що обидві течії (і відповідні ідеології і практики) співіснують у рамках одного простору і часу. Постмодерн і виник як антитеза модерну, повставши проти панівних ідей і піддавши їх кардинальному перегляду. З.Бауман стверджував, що «якщо не дійсним станом, то хоча б ідеалом цього (модерного – П.К.) світу є відсутність внутрішніх протиріч або вміння їх усувати; відсутність багатозначності та наявність зрозумілих приписів, як домогтися однозначних ситуацій і поглядів; загальна згода на принципи, що вважаються необхідними для подальшого існування цілісності, або здатність знешкоджувати ті з них, які відкидають згоду; взаємоузгодженість занять, складова частина, кожен гвинтик і зубчасте коліщатко точно підганялися по визначеного місця і виконували в системі свої ролі» [4, 73]. Але він продовжує: «Сучасність потребувала культури, що бореться, недовірливої, що оголосила війну ілюзіям, помилкам, безплідним фантазіям, самообманам, навмисній брехні і скам'янілим істинам, війну не на життя, а на смерть – словом, культури наче від народження скептичної, незадоволеної і гнівної» [4, 76]. Тобто загалом це про ту культуру, яку пропонує постмодернізм.

Серед інших характерних рис можна вирізнити зняття бінарних опозицій, пов'язаних з відмовою від вертикальної ієрархії і пошуків кінцевого сенсу. «Піддаючи різкій критиці саму ідею бінарних опозицій як таку, постмодернізм мислить себе поза дихотомічних протиставлень суб'єкта й об'єкта, чоловічого і жіночого, внутрішнього і зовнішнього, центру і периферії» [5, 325]. Будь-яке протиставлення двох різних величин будь-якого плану означає визнання структури, що для постмодерну неможливо [5, 53].

Можна показати особливості постмодерного дискурсу через один з його основних образів – ризому, яка, за Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі, має такі принципи: принцип зчеплення, принцип гетерогенності, принцип множинності, принцип незначущого розриву, принцип картографії та декалькоманії [6]. Вже з перерахування цих характеристик можна зробити висновок, що постмодернізм буде толерантним відносно інших парадигм і філософських поглядів.

Толерантність, хоча пов'язується із новітньою епохою як насамперед релігійна терпимість, бере свій початок щонайменше з XVII століття, тобто з праць Локка [7]. Пройшовши тривалий шлях, цей термін поширився із релігійної сфери на інші. Відповідно до Декларації принципів терпимості, прийнятої резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року, терпимість означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності [8]. Тут слово «терпимість» є синонімом толерантності, хоча воно може мати різні значення залежно від мови: в англійській мові толерантність – готовність і здатність без протесту сприймати особистість або річ, на французькій – повага до свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів. На китайській мові бути толерантним означає дозволяти, допускати, виявляти великодушність по відношенню до інших. В арабських мовах толерантність – прощення, поблажливість, м'якість, поблажливість, співчуття, прихильність, терпіння, прихильність до інших, в перській – терпіння, терпимість, витривалість, готовність до примирення [9, 9]. Й. Подгорецький виокремлює негативний і позитивний принцип толерантності. Негативний принцип виражається тільки у невтручанні або в пасивному відношенні до чийось поглядів і поведінки, незважаючи на негативну їх оцінку, на те, що вони викликали наше заперечення, критичне ставлення і душевний дискомфорт. Позитивний принцип полягає в узгодженні або навіть підтримці несхожості іншого [10, 28]. Зрозуміло, що постмодернізм найперше втілюватиме негативний принцип, проте можливий і позитивний.

На нашу думку, теоретичні побудови і практичне втілення цього концепту не просто відрізняються повнотою, сферою застосування або результатами. У першу чергу відмінність стосується принципової можливості втілити цілісну структуру. Постмодерн не може скласти цілісної парадигми. Будь-які його претензії на універсалізм означають відмову від самої його суті. «У постмодернізмі на рівних правах є одночасно все, з будь-яких часів, а це значить, що в граничному, чистому випадку в ситуації нульового самообґрунтування немає і його самого» [11]. Щойно виникають спроби зробити свій світогляд панівним, як тут же конструюється новий репресивний дискурс. Будь-яка спроба панування негайно ставить постмодерн на один щабель з модерном, бо з'являються ті самі ієрархічні ригідні структури, проти яких він постає. Саме це визначення не є чимось радикально новим; наприклад, А. Грицанов і М. Можейко вказують, що «семантична і

категоріальна строкатість постмодерністської філософії багато в чому обумовлені радикальною відмовою постмодернізму від самої ідеї можливості конституювання в сфері сучасного філософствування концептуально-методологічної матриці, яка могла б претендувати на парадигмальний статус, його програмною установкою на ідіографізм» [5, 325]. Але водночас існують спроби створити всеосяжну постмодерністську теорію, яка стала б універсальною. Це констатує І. Ільїн: «Іншими словами, постмодерном намагаються пояснити весь сучасний світ, замість того щоб з своєрідності цього світу вивести постмодернізм як одну з його тенденцій і можливостей» [12, 203].

Нашим завданням буде ще раз показати шляхом зіставлення постмодерністських установок з поняттям толерантності його обмежений (з точки зору можливості абсолютної влади) характер. Бунт – наслідок того, що постмодерн розуміє свій «внутрішній вакуум», неможливість утвердитися, подібно до всіх попередніх філософських течій. Саме в цьому його ключова відмінність від інших філософських побудов.

Чому ж ми звертаємося до проблеми постмодернізму і толерантності? Це має не тільки теоретичну, а й практичну цінність. Можна з великою ймовірністю сказати, що постмодернізм як філософський напрямок не в останню чергу був викликаний до життя в його нинішньому стані поширенням на всі верстви населення, етнічні, релігійні та інші групи принципів терпимості та взаємоповаги. Одночасно ні в якому разі не можна виключати зворотний діалектичний зв'язок: саме сприйняті на рівні індивідуальної та групової свідомості постмодерні цінності можуть стати усвідомленими або неусвідомлюваним поштовхом для вироблення терпимості до інших і їх інакшості. Це, на нашу думку, відкриває перспективи в плані вирішення проблем, які неминуче будуть загальними у толерантності та постмодернізму. Наприклад, неможливість побудови репресивного дискурсу, існування опозиції, яка прагне здобути владу, проблема установки кордонів, неминуча аморфність структури тощо. Вирішення цих проблем може бути загальним для толерантності і постмодернізму, що полегшує шляхи їх пошуку: в спрощеному вигляді можна розглядати толерантність як практику, а постмодерн – як теорію; або, наприклад, як онтологічний та аксіологічний аспекти єдиного цілого. Таким чином, можливо шляхом зіставлення і виявлення, однак варто пам'ятати, що постмодернізм є відкритим проектом, що не становлять парадигму.

Саме неможливість побудови цілісної, загальної, універсальної, репресивної по відношенню до інших парадигми є характерною рисою постмодерну. Але неможливість повноцінної теорії не виключає практичного втілення його принципів засад. Ми стверджуємо, що постмодернізм неможливий як теорія, але він з легкістю втілюється в практиці. М. Уолцер говорив, що «постмодерністський проект вільний від усіх видів загальноприйнятої ідентичності і стандартної поведінки: його мета – таке суспільство, в якому множинні займенники «ми» і «вони» (і навіть змішані займенники «ми» і «я») не мають постійного позначення; цей проект спрямований до самої досконалості індивідуальної свободи» [13, 105].

Це твердження стосується як постмодернізму, так і толерантності. Як приклад того, як може на практиці існувати постмодерн, ми розглянемо віртуальні соціальні мережі. Віртуальна соціальна мережа (вона ж Веб 2.0) в найбільш широкому розумінні – це все ті веб-сайти, наповненням яких займаються самі користувачі. Їх ключова відмінність від Веб 1.0 в тому, що в них відсутній (або зведений до можливого мінімуму, потрібного тільки для підтримки зовнішніх ознак впорядкованості) інститут медіаторів – адміністрації. Це дає можливість при мінімальних витратах брати повноцінну участь у віртуальному співтоваристві [14, 3-5]. Розглянемо тепер аргументи, які доводять, що у віртуальних соціальних мережах втілюються принципи постмодерну.

Легко виявити, що практично кожен з перерахованих вище принципів підходить для віртуальних соціальних мереж. Ризоматичність реальності соціальних мереж і її віртуальність, відсутність структури та ієрархії, неможливість повного контролю, плюралізм і співіснування різних думок і парадигм, всепоглинаюча цитатність і відсутність авторства, універсальність коду, що дозволяє включити в себе будь-яку інформацію, превалювання форми над змістом, фрагментарність і бліповість, відсутність вектора розвитку, загальна симулятивність, знаковість (в формі меметичності), ігровий агоністичний характер, анархічність, випадковість зв'язків і подій – всі ці властиві їм ознаки цілком відповідають суті постмодерну.

Треба відзначити, що далеко не весь Інтернет підходить під таке визначення. У всесвітній павутині є чимало сегментів, які побудовані за типово модерним принципом суворої ієрархії. Перш за все, це все ті веб-сайти, які здійснюють повний контроль над розташованою на них інформацією (простим прикладом можуть послужити новинні агентства). Сукупність таких сайтів отримала назву Веб 1.0, і відповідно, віртуальні соціальні мережі називаються також Веб 2.0.

Для таких «традиційних» веб-ресурсів ми не можемо застосувати постмодерністський дискурс, оскільки вони належать до іншого покоління. Веб 1.0 є менш толерантним, ніж Веб 2.0. Це можливо завдяки кільком чинникам: віртуальності реальності соціальних мереж, яка багато в чому знімає обмеження реального життя, мережеві структурі, яка протистоїть узурпації і централізації, і безперешкодному участі майже будь-якої людини, що дозволяє структурі постійно змінюватися і обробляти інформацію.

Приклад віртуальних соціальних мереж – лише один з багатьох, але він показовий. По-перше, сучасність цього феномена дозволяє говорити про те, що наше суспільство вже має всі передумови для переходу на постіндустріальний рівень. По-друге, широке поширення віртуальних соціальних мереж, їх популярність свідчить про прийняття (хоча б і непрямому) значним числом людей принципів постмодерну.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що хоча постмодерн як цілісна теорія не може бути втілений, оскільки не має відповідного репресивного апарату і повинен миритися зі співіснуванням інших філософських поглядів, проте його толерантність як практичний модус дозволяє йому втілитися на практиці. До прикладу був обраний сегмент Веб 2.0. З принципової толерантності модернізму також випливає, що існує можливість застосування взаємозамінних підходів і принципів, які будуть спільними у постмодернізмі і толерантності, як, втім, і проблеми, які також стосуються обох аспектів цього явища. Ми вважаємо, що постмодернізм є теоретичним підґрунтям, а толерантність – практичним втіленням однієї і тієї ж ідеї, яка не може претендувати на побудову загальної парадигми. Точніше кажучи, толерантність як принцип може втілюватися в різних явищах: ми розглянули як приклад віртуальну соціальну мережу, яка, на нашу думку, відповідає теоретичним побудовам постмодерну. Таким чином, цілісне побудова постмодерної парадигми неможливе, зате можливе його практичне втілення.

Перспективи подальших розвідок. Надалі можна працювати над формулюванням практичних рекомендацій щодо поведінки суб'єкта у віртуальних соціальних мережах, виробленням цілісної концепції віртуалізованого простору, а також подальшої класифікації величезного масиву Інтернету, який давно втратив свою цілісність.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бауман З.* Индивидуализированное общество [Текст] / пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2005. – 390 с.
2. *Гречко П. К.* О границах толерантности [Текст] // Свободная мысль. – 2005. – XXI, № 10. — С. 173-182.
3. *Канке В. А.* Основные философские направления и концепции науки. Итоги XX столетия [Текст]. – М., Логос, 2009. – 320 с.
4. *Бауман З.* Спор о постмодернизме [Текст] // Социологический журнал. – 1994. – № 4. – С. 70 -79.
5. Постмодернизм. Энциклопедия [Текст] / сост. и науч. Ред. А.А. Грицанов, М.А. Можейко. – Мн., Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1040 с.
6. *Делёз Ж.* и др. Ризома («Тысяча плато») [Электронный ресурс] / Жиль Делёз, Феликс Гваттари // Альманах «Восток». – Ноябрь-декабрь 2005 г. – Выпуск: №11/12 (35/36) – Режим доступа до ресурсу : http://www.situation.ru/app/j_art_1023.htm (3.12.13). – Назва з екрану.
7. *Хома О. І.* Философские культуры: терпимость, толерантность и признание [Электронный ресурс] / Хома. О. // Вопросы философии. – 2011. – № 9. – Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=381&Itemid=52 (19.03.17). – Назва з екрану.
8. Декларация принципов терпимости. Принята резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml (3.12.13). - Назва з екрану.
9. *Асмолов А. Г.* и др. О смыслах понятия «толерантность» [Текст] / Асмолов А.Г., Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А. // Век толерантности: Научно-публицистический вестник. – М., МГУ, 2001. – С. 8-18.
10. *Подгорецкий Й.* Толерантность: понятие и концепция [Текст] // Вестник ТГПУ. – 2004. – № 2. – С. 24-31.
11. *Рубцов А. В.* Архитектоника постмодерна: континуум. [Электронный ресурс] // Вопросы философии. – 2016. – № 6. – Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1418&Itemid=52 (19.03.17). – Назва з екрану.
12. *Ильин И. П.* Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм [Текст]. – М. : МТКАОА, 1996. – 256 с.
13. *Уолцер Майкл.* О терпимости [Текст] / перевод с англ. яз. И. Мюрнберг. – М., Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 160 с.

14. Paul Anderson. What is Web 2.0? Ideas, technologies and implications for education // JISC Technology and Standards Watch, Feb. 2007. – 64 с.

Пивоварская К. Постмодернизм, толерантность и Веб 2.0.

В статье рассматривается соотношение постмодернизма и толерантности, проблема создания целостной постмодернистской парадигмы, а также возможность её существования. Доказывается, что постмодернизм и толерантность – это теоретический и практический аспект одного явления; в качестве примера последнего выбраны виртуальные социальные сети. Показано, что этот феномен всесторонне отвечает тем воззрениям, которые составляют ядро постмодерна как философии современного общества, а также является наиболее толерантным по отношению к другим сегментам Интернета. Таким образом возможны общие подходы к решению проблем и задач, стоящих перед ними.

Ключевые слова: постмодерн, толерантность, виртуальная социальная сеть, Веб 2.0, Интернет.

Pyvovarska Kseniya. Postmodern, tolerance and Web 2.0.

The article discusses the ratio of post-modernism and tolerance, the problem of creating a coherent post-modern paradigm, as well as the possibility of its existence. It is proved that post-modernism and tolerance - a theoretical and practical aspect of the phenomenon; as an example of the last selected virtual social network. It is shown that this phenomenon comprehensively meets the views that make up the core of postmodern philosophy as a modern society, but also the most tolerant towards other Internet segments. Thus, there are general approaches to the solution of the problems and challenges facing them.

Keywords: postmodern, tolerance, virtual social networking, Web 2.0, Internet.

Романкова Л.

**ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ В ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ**

У статті проаналізовано сутність виховного процесу, вимоги до сучасного педагога, завдання виховання, проаналізовано категорію педагогічна взаємодія, яка є основним системоутворювальним елементом процесу виховання, розглянуті бар'єри спілкування.

Ключові слова: виховний процес, педагогічна взаємодія, бар'єри спілкування.